

ЧАВДАР ДОБРЕВ. „ПЛАНЕТА НА СВОБОДАТА“, С., БП, 1978 321 с.

Темпераментен критик с остър рефлекс, стигащ понякога до прибързаност и непрецизност, Чавдар Добрев не е чужд и на задълбоченото монографично изследване на отделни проблеми, стилови насоки и пр. — достатъчно е да споменем книгата му „Лирична драма“ например. Ала никога досега интересите му към класиката не са намирали такъв цялостен израз като неговия последен сборник статии и студии „Планета на свободата“, където критикът, потопен досега изцяло в кипежа на съвременността, навлиза в амбиозата на литературен историк. Подобно разделение, разбира се, е крайно условно — както в работите на всеки критик незримо присъствува неговото познаване и виждане на литературното наследство, така и в изследванията на класиката се чувствуват — у Чавдар Добрев това е особено забележимо — инспирациите на настоящето.

„Планета на свободата“ — ефектното и необичайно заглавие загатва, а вглеждането в съдържанието (където са намерили място портрети и студии за Хр. Ботев, П. К. Яворов, Хр. Смирненски, Гео Милев, Никола Вапцаров...) потвърждава желанието на автора да очертае основната, борческо-революционна линия в развитието на новата българска поезия. Става дума естествено за най-общия замисъл, а инак картината е по-пъстра: тук са намерили място и портрети на творци с по-скромен принос (Васил Карагюзов, и студии за поети, които принадлежат към прогресивно-демократичната насока в нашата лирика, без да са представители на революционния патос (Атанас Далчев). Но — както ще видим по-нататък — това е не само оправдано, а и необходимо с оглед на втория обединителен център на книгата. Както и присъствието на две други студии, които очевидно са плод на интересите на театроведа Чавдар Добрев — „Сценическият образ на поемата „Септември“ и „Поетически идеи в драматургията“.

Ала да не избързваме. „Планета на свободата“ се открива с есето „Борческият дух на нашата поезия“, което безспорно има прогремен характер не само за книгата: то разкрива виждането на Чавдар Добрев за магистралната линия в развитието на българската лирика, за нейната идейно-художест-

вена доминанта. Разбира се, това схващане (изразено достатъчно ясно още в заглавието) не е откритие на Чавдар Добрев, пък и не би могло да бъде — наивно е да очакваме, че всеки ден ще се откриват фундаментални истини; но интерпретацията му е обогатена с ред оригинални моменти, дошли по линия на свързването на историческата съдба на българския народ с някои същностни черти от народопсихологията ни, в които авторът вижда факторите, определящи основната характеристика на нашата поезия. Макар и бегло, конспективно поднесени, тук нахождките на Чавдар Добрев са твърде значими и очакват бъдещата си по-детайлна разработка.

„Борческият дух на нашата поезия“ маркира концепцията на „Планета на свободата“, онова, което по-нататък ще се развие, конкретизира и задълбочи: разглеждането на революционната лирика като основно направление в развитието на българската поезия, имащо свои относително самостоятелни етапи, но и същностен, макар неафиширан, континуитет. Този континуитет е подходящо „онагледен“ с множеството съпоставки между трите колоса на нашата революционна поезия Христо Ботев, Христо Смирненски и Никола Вапцаров; съпоставки понякога изненадващи и може би спорни (например Ботев — Смирненски по линия на „... идейно-пространствените мащаби на лирическото въображение“ — вж. с. 138), но интересни и изтъкващи националнохарактерното на фона на аналогите със световната литература...

Разбира се, „Планета на свободата“ не е цялостно историкотeorетично изследване от монографичен тип, а сборник студии и статии, писани — предполагам — по различни поводи, в различно време и с различна конкретна изследователска задача. Така че ще бъде несправедливо ако, респектирани от вътрешното единство на отделните работи, от многото нишки, които ги спояват в мозаечно цяло, подходим към книгата с изискванията, предявявани спрямо една монография. Зашто връзката между отделните работи е от по друг порядък, тя е в осветляването от различни гледни точки на два основни проблема — единият вече се спомена, за другия ще стане дума по-нататък. А тук искаме да отбележа, че Чавдар Добрев в редица случаи е успял максимално да оползотвори и „вродения“ недостатък на сборниците,

като е подбирал малко разработвани аспекти в подхода към творчеството на тези наши класици, на които са посветени много и много трудове. Показателна в това отношение е статията „Поезия и революция“ — самата съпоставка между Христо Ботев и Шандор Петьофи не е нова, нов е начинът, по който тя е проведена и е разкрито чеплото място на двамата поети — представители на „малки“ литератури в зараждащия се глобален идеологически дубоу върху фона на цялата европейска поезия на XIX в. Същото би могло да се каже и за ред моменти в студиите за Христо Смирненски и Никола Вапцаров, които понякога са подхвърлени „мимоходом“ или само са загатнати, но могат да се окажат плодотворна насока за бъдещи изследвания. (Впрочем това „артистично нехайство“ към собствените си находки, щедрот и разпиляно подхвърляне на хрумвания, в които вероятно други ще отсяват зърното от плевата, е добре известна черта на творческия темперамент на Чавдар Добрев.)

Проследяването на борческо-революционната линия в развитието на нашата поезия не се ограничава само с трите й най-високи върха — Ботев, Смирненски и Вапцаров. Едно друго класическо произведение на бунта и протеста — Гео Милевата поема „Септември“ — е обект на оригинална интерпретация в статията „Сценическият образ на поемата „Септември“. Самото заглавие подсказва насоката на анализа, но не може, разбира се, да покаже колко полезна се е оказала в случая „симбиозата“ между театроведа и литературоведа. Защото в тази си работа Чавдар Добрев предлага една принципно нова трактовка на знаменитата поема, изхождайки от театралните възгледи на Гео Милев, видени в контекста на широките търсения в театъра и литературата през 20-те години на века. Особено плодотворна е идеята за „принципа на съборността“, позволяваща под нов зрителен ъгъл да се види причастността на зрелото творчество на Гео Милев към т. нар. „завръщане към родното“ и разкриваща нови аспекти в изследването на септемврийската литература — без да подценяваме приносния характер на тази статия като задълбочено вицкване в поезиката на творбата.

Две други статии — „Символизъм и революция“ и „Поет на социалните копнежи“ — вече пряко ни насочват към втория обединителен център на книгата. Първата от тях е посветена на дългия и сложен творчески път на Людмил Стоянов. Чавдар Добрев се е постарал обстойно да обрисувa неговото творчество, ала очевидно в центъра на изследователските интереси е именно преходът от символизъм към социално ангажирана поезия като частна проява на един своеобразен развоен модел в развитието на българската лирика. Това безспорно също не е нова тема — нито в работите за Людмил Стоянов, нито в по-общите изследвания за българската лирика от началото на века,

но в контекста на книгата придобива особена тежест.

„Поет на социалните копнежи“ разглежда творческото развитие на Васил Карагьозов и неговото място в зараждането и идейно-естетическото извисяване на пролетарската поезия. Тук вече Чавдар Добрев е определено в ролята на откривател: не защото въвежда в естетическо „обръщение“ едно съвсем ново име (за Васил Карагьозов е писано немалко), а защото в очертанията на една творческа съдба разкрива — и то твърде конкретно, детайлно и аналитично — един важен развоен процес в нашата лирика от началото на века — в а и м о д е й с т в и е т о между пролетарската поезия и символизма (който в българската си „редакция“ има по-общите черти на своеобразен неоромантизъм), пряко подготвящо идването на Смирненски. Трябва да признаем, че от тази гледна точка ранната ни пролетарска лирика рядко е била разглеждана и още по-рядко — с необходимата задълбоченост и концептуалност. А именно творчеството на Васил Карагьозов е вероятно най-подходящият, най-нагледният пример: „Творчеството на Карагьозов затова е преходно явление в един сложен художествен процес, защото в него наблюдаваме по-скоро как „вътре“, в самия образен свят на творбата, стават промените, отклоненията, нарушенията на канона, на правилото, на обичайния похват. Лирикът все още не успява да извърши онази „революция“, която ще бъде съдено да стане едва в 20-те години. Но затова пък Карагьозов участва в едно духовно движение към реализъм по примера на други наши поети, особено сред първенците на символистичното изкуство, да речем, последните стихотворения на Димчо Дебелянов, неговата военна поезия. Така Карагьозов помага (естествено не само той) за известно „разширяване“ на тематичния обхват на пролетарската ни поезия, за нейната духовна обемност, за това тя да дава по-богата и многостранна информация за съвременния индивид. Това предоставя възможност и за по-големи и по-обосновани паралели с общодемократичните, духовни търсения и кипеж на цялата ни нова поезия, за да се види, че и пролетарската поезия изминава сходни пътища с останалата наша лирика, като обаче благодарение на социалната си идея, на връзката си с комунистическата партия, на открития хуманистичен активен идеал съумява да избегне дълбоката криза на съвременното художествено съзнание и да долови важни, основни, направляващи процеси на действителността“ (с. 45).

Позволих си този по-дълъг цитат, защото той пряко ни насочва към втората обединяваща „нишка“ в „Планета на свободата“. А именно: самото своеобразие на развойните процеси в поезията ни налага развитието на революционната поезия да се разглежда във връзка с характера и преодоляването на българския символизъм. Това се от-

нася преди всичко за времето от началото на века до 20-те му години и следите от този процес са явни у много от разглежданите автори (Карагьозов, Людмил Стоянов; по друг начин — Христо Смирненски; по контраст — у Гео Милев и т. н.). Но въпросът има и по-общ, историко-теоретичен аспект. Не е тук мястото да се отклоняваме в разглеждането му, но макар съвсем конспективно искам да отбележа: преодоляването на символизма — единственото по-монолитно направление в новата ни поезия — бе разнопосочно. Затова в случая опираме до големия, бих казал, основния въпрос за органиката на нашето литературно развитие, за съотнесеността му спрямо общоевропейския литературен развой, за чуждите влияния и творческата им асимилация. . . В друг аспект това е проблемът за генезиса на социалистическия реализъм, задълбочено изследван от ред наши учени и представяващ значителен интерес в световен мащаб — както трудовете на Д. Ф. Марков. . .

Целият този комплекс от проблеми (съвсем повърхностно прехиран в горните редове) не от вчера привлича вниманието на литературоведите; катовиха се и монографични изследвания като „Естетическият прелом. . .“ на Розалия Ликова. И все пак едва ли може да се смята, че постигнатото е задоволително — като се има пред вид важността на този период в литературното ни развитие, чийто „отгласи“ продължаваме да долавяме и до наши дни.

От тази гледна точка не можем да не признаем, че статии като напр. „Смисълът на поезията“ представляват значителна научна ценност (особено пък имайки пред вид колко опростенчески представи за преодоляването на символизма и ролята на „предметната“ лирика на Далчев, Пантелеев и пр. в този процес битуват в някои литературни среди). Наред с нея бих изтъкнал и немалко приносни моменти в изследванията, посветени на Христо Смирненски и Гео Милев, Васил Карагьозов и Людмил Стоянов — все в плоскостта на интересуващия ни въпрос. По този начин и присъствието на студията „Поетически идеи в драматургията“ (става дума за драматургията на П. К. Яворов) намира по-сериозно „оправдание“, отколкото показва не дотам точното заглавие: тя е „проекция“ на един аспект от многопосочната проблематика, свързана с характера, развитието и преодоляването на символизма в нашата литература, само че не в привычната плоскост на поезията, а в областта на драмата.

Съзнателно се въздържах от по-обстойно навлизане в интересните и богати на оригинални находки статии на Чавдар Добрев — и най-добросъвестният критически „перезказ“ не е в състояние да ги изчерпи, нито дори да маркира по-важните от тях. Посъществено е според мен да видим основните посоки, в които се движи мисълта на изсле-

дователя, защото те са извънредно перспективни и актуални. Затова ще се въздържа и от обичайните критически забележки. Не че нямаме основание да упрекнем отново Чавдар Добрев в ред слабости — известна композиционна нестройност на отделните работи, съжителство на новооткритото с познати истини (понякога и с познати заблуди), непрецизност на отделни формулировки, езикова претрупаност и пр. Но това са в точния смисъл на думата частни, несъществени недостатъци, които не могат да нахвърят несъмнената стойност на статиите и студияте, събрани в „Планета на свободата“.

Христо Стефанов

„БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА И НАРОДНОТО ТВОРЧЕСТВО“, съставил Дочо Н. Леков
С., 1977. 280 с.

Съставеният и редактиран от Дочо Леков сборник обединява тематично 12 проучвания, които разглеждат въпроса за връзките с народното творчество на редица от най-видните представители на нашата литература от предосвобожденската епоха почти до наши дни.

В уводната работа „Фолклор и литература“ Петър Динев разглежда обзорно връзките на българската литература с народното творчество. Тя е пръв и все още единствен опит да се очертаят цялостно основните моменти в развитието на тези връзки и в нея са обхванати почти всички наши поети, които са имали отношение към фолклора. А се проследяват и най-ранните засвидетелствувания на литературна дейност у нас.

В студията са дадени основни характеристики и са доловени редица интересни зависимости. Накрая авторът се спира върху въпроса за бъдещите връзки между литературата и фолклора, като изтъква, че „фолклорът е ограничен в художествените средства, с които разполага за обективно опознаване на света, особено за отразяване на сложността на времето, в което живеем. Днес литературата се учи преди всичко от своя собствен опит.“ Но наред с това той смята, че „фолклорът продължава да бъде богата съкровищница, от която и съвременният писател може да извлече и наистина извлича елементи за своето естетическо формиране като художник“.

Донка Петканова-Тотева в своето изследване „Близости между апокрифи и фолклор“ е отбелязала убедително редица близости. С конкретни примери е обосновано сходното изобразяване на чувствата в апокрифите и във фолклора, като е взето пред вид и изтъкнатото вече от други автори изобразяване на психичното в класическите епоси. Посочено е конкретно, че одухотворяването е характерно за апокрифите и фолклора, без обаче да се уточняват някои по-